

В.А. Капліна
студентка III курсу
Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна

РОЗУМНІ СТРОКИ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА З ОГЛЯДУ НА ВИМОГИ ПУНКТУ 1 СТАТТІ 6 ЄКПЛ І ПРАКТИКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

***Анотація.** У статті розглядається законодавче закріплення принципу розумних строків у цивільному процесі до та після змін, унесених у Цивільний процесуальний кодекс у грудні 2017 року, рішення Європейського суду з прав людини, в яких страсбурзький Суд сформулював фактори, що мають бути враховані під час вирішення питання, був порушений принцип розумності строків у конкретній справі чи ні. Також крізь прецедентну практику Європейського суду з прав людини досліджуються причини затримок під час розгляду справ судами та способи їх подолання.*

***Ключові слова:** принципи цивільного процесу, розумні строки, Європейський суд з прав людини, Цивільний процесуальний кодекс України.*

Україна, приєднавшись до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у 1997 р. (далі – Конвенція), взяла на себе зобов'язання беззастережно виконувати й поважати положення, гарантовані Конвенцією, а також імплементувати їх у норми вітчизняної правової системи.

Для цивільного судочинства важливою є ч. 1 ст. 6 Конвенції, яка встановлює, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, установленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру [1]. Із цією нормою корелюється ч. 1 ст. 2 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК), що закріплює завдання цивільного процесу, серед яких – справедливий, неупереджений і своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів юридичних осіб, інтересів держави [2].

У попередній редакції ЦПК (до 15.12.2017) було відсутнє легальне визначення поняття «розумний строк». Проте його можна було віднайти в Постанові Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання дотримання розумності строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення» від 17.10.2014 № 11 (далі – Постанова). Пункт 3 Постанови встановлює, що розумним вважається строк, що є об'єктивно необхідним для виконання процесуальних дій, прийняття процесуальних рішень і розгляду й вирішення справи з метою забезпечення своєчасного (без невиправданих зволікань) судового захисту [3].

Що ж стосується ЦПК, то його норми закріплювали конкретні строки, які є необхідними та достатніми (на думку законодавця) для захисту й відновлення порушених прав і законних інтересів. Отже, ч. 1 ст. 157 установлювала, що суд має розглядати справи протягом розумного строку, але не більше ніж два місяці з дня відкриття провадження у справі. Тобто 2 місяці були загальними строками, проте для деяких категорій справ цивільне процесуальне законодавство передбачало й спеціальні (скорочені) строки, тривалістю 1 місяць. До таких справ належали стягнення аліментів і спори про поновлення на роботі. Окрім згаданих вище справ, ЦПК закріплював спеціальні строки й для розгляду певних категорій справ окремого провадження:

1) заява про надання психіатричної допомоги в примусовому порядку розглядається судом у такі строки з дня її надходження до суду: про госпіталізацію особи до психіатричного закладу – протягом 24 годин; про психіатричний огляд – протягом трьох днів; про надання амбулаторної психіатричної допомоги, її продовження та продовження госпіталізації – протягом десяти днів (ч. 1 ст. 281 ЦПК);

2) про примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу або про продовження строку примусової госпіталізації суд розглядає не пізніше 24 годин після відкриття провадження у справі (ч. 1 ст. 285 ЦПК);

3) про розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, розглядається в п'ятиденний строк з дня надходження заяви (ч. 1 ст. 289 ЦПК).

Після набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» 15.12.2017 строки, закріплені в ст. ст. 157, 281, 285 і 289 ЦПК, втратили чинність [4]. Відтепер нова редакція ЦПК визначає лише загальну норму щодо розумного строку. Так, відповідно до ч. 1 ст. 121 ЦПК, суд має встановлювати розумні строки для вчинення процесуальних дій. А ч. 2 ст. 121 ЦПК конкретизує, що строк є розумним, якщо він передбачає час, що достатній з урахуванням обставин справи для вчинення процесуальної дії та відповідає завданню цивільного судочинства. Як видно, атрибутивні характеристики визначення розумного строку в процесуальному законодавстві принципово змінені й головне полягає в тому, що вони розповсюджені на строки як щодо вчинення процесуальних дій, так і встановлених судом.

Закріплення визначення поняття розумного строку в ЦПК є свідченням сприйняття нашим законодавцем практики ЄСПЛ та імплементації її елементів до вітчизняних правових норм, адже поняття «розумний строк судового розгляду» найдетальніше розроблено саме в рішеннях ЄСПЛ [5, с. 150].

У справі *König v. Germany* 1978 р. Суд указав, що обґрунтованість тривалості провадження по правах, які не є кримінальними, залежить від конкретних обставин справи [6]. У цьому випадку нема абсолютних часових обмежень, питання, було порушення принципу чи ні, має вирішуватися індивідуально в кожній справі. Водночас у згаданому рішенні ЄСПЛ наводить фактори, які завжди беруться до уваги, а саме:

- а) складність справи;
- б) дія чи бездіяльність заявника (його поведінка);
- в) дія чи бездіяльність компетентних адміністративних і судових органів (їхня поведінка);
- г) значення, яке має результат розгляду справи для заявника [7]. В останній час Суд виділяє вказаний четвертий фактор як самостійний критерій розумності строків судового розгляду.

Потрібно враховувати особливості багатьох категорій справ і важливість їх розгляду справедливо, неупереджено та в максимально швидкі строки. За свою багаторічну практику ЄСПЛ виокремив багато категорій подібних кейсів, розгляд яких потребує особливої швидкості. До них Суд зарахував справи, які стосуються: 1) працевлаштування заявника (*Buchholz v. Germany*); 2) громадянського статусу позивача (*Sylvester v. Austria*); 3) установа опіки над дітьми (*Hokkanen v. Finland*); 4) освіти (*Oršuš and Others v. Croatia*); 5) стану здоров'я (*Bock v. Germany*, *Demai v. France*); 6) репутації (*Pieniazek v. Poland*); 7) права власності на землю (*Poiss v. Austria*); 8) інтересів, пов'язаних із веденням бізнесу (*De Clerck v. Belgium*); 9) виплати компенсації за дорожньо-транспортні пригоди (*Silva Pontes v. Portugal*).

Застосовуючи вищеперелічені 4 фактори, ЄСПЛ терпимо ставиться до деяких виправданих, але невеликих затримок, не вважаючи їх порушенням Конвенції, за умови, що загальна тривалість розгляду справи не є надмірною, враховуючи кількість стадій проваджень по справі. Так, у кейсі *Pretto v. Italy* перед тим, як цивільна справа була розглянута в апеляційній інстанції, а рішення передане до канцелярії суду, мали місце затримки тривалістю декілька місяців. Але, «незважаючи на те що цих затримок можна було уникнути, вони не були настільки серйозними, щоб призвести до надмірної тривалості (3 роки 6 місяців)» [8]. Разом із тим ЄСПЛ установлював порушення принципу розумності строку на основі всього однієї безпідставної й достатньо довгої затримки, незалежно від загальної тривалості розгляду справи (*Bunate Bunkate v. Netherlands*).

ЄСПЛ у кейсах, загальна тривалість розгляду яких видається на перший погляд необґрунтованою, враховуючи категорію справи та кількість судових інстанцій, звертає особливу увагу на причини цих затримок (*Lechner and Hess v. Austria*). Наприклад, у справі *Obasa v. UK* розгляд скарги про расову дискримінацію під час прийняття на роботу зайняв 7 років, протягом яких справа перебувала на розгляді в трьох апеляційних судах по 1 року й навіть більше в кожному. Зазвичай розгляд справи протягом року не вважається порушенням принципу розумності строків. Проте, беручи до уваги тривалість провадження по справі загалом, розгляд цих справ зайняв надто довгий період часу, що призвело до порушення п. 1 ст. 6 Конвенції [9].

Повертаючись до судової практики, відмітимо, що важливим питанням є тривалість розглядів цивільних справ. Однією з причин є так звана «хронічна» завантаженість наших суддів. ЄСПЛ проводить межу між ситуаціями «хронічної» завантаженості, коли виникає постійна проблема й через яку держава може нести відповідальність, і неочікуваним або «тимчасовим» збільшенням кількості справ, за яке держава не несе відповідальності, якщо вона вживе «відповідні заходи для виправлення ситуації, при чому достатньо швидко» [10]. Отже, у цивільній справі *Guincho v. Portugal* аргументи про затримку розгляду

справи через завантаженість суду пояснені збільшенням справ через повернення до демократичного режиму, зростанням кількості справ унаслідок прийняття нової конституції, переселенням до Португалії мешканців її колишніх колоній та економічною кризою 1970-х років. Незважаючи на ці пояснення, Суд визнав порушення владою Португалії п. 1 ст. 6 Конвенції, з огляду на те що на момент подачі позову заявником, зростання кількості справ стали постійною проблемою й у деяких випадках ця проблема могла бути передбачена [11].

Протилежне рішення винесене в справі *Buchholz v. Germany*. За результатами розгляду вказаної справи держава-відповідач не понесла відповідальність за затримку, викликану надмірною кількістю нерозглянутих справ, яку неможливо було передбачити заздалегідь. У цій справі затримка під час розгляду скарги заявника на незаконне звільнення викликана великим навантаженням суду, яка виникла випадково через економічний спад 1970-х років, але, коли проблема стала очевидна, були вжиті невідкладні заходи щодо збільшення кількості суддів. Незважаючи на те що справа заявника не була розглянута швидше в результаті вжитих заходів, ЄСПЛ зазначив, що тільки такі дії можна було очікувати від держави-відповідача в подібних обставинах [12].

Підводячи підсумок, варто зазначити, що загалом прецедентна практика ЄСПЛ під час розгляду справ про порушення національними судами п. 1 ст. 6 Конвенції свідчить про те, що розгляд більшості цивільних справ у країнах Європи може відбуватися досить довго з порушеннями гарантії розумного строку. Чи то ЄСПЛ є надто суворим у своїх вимогах, чи то «затримка в «праві» дійсно є серйозною та поширеною проблемою в правових системах європейських країн загалом, не відомо, але важливим є висновок ЄСПЛ у справі *Bottazzi v. Italy*, в якому Суд зазначив: «Те, наскільки часто визнаються порушення, вказує на накопичення одних і тих же невідповідностей, надто численних, щоб являти собою окремі епізоди. Ці накопичення являють собою практику, несумісну з положеннями Конвенції» [13]. Цю тезу можна простежити й у наших реаліях. Беззаперечним є той факт, що, незважаючи на те що практика ЄСПЛ уже стала частиною вітчизняної системи джерел права, а уявлення про принцип розумних строків нарешті набули свого законодавчого закріплення, системного реформування потребує як судова система, так і проблема відсутності правової культури позовних заяв.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. *Законодавство України: нормат.-прав. база Верхов. Ради України*. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004. *Законодавство України: нормат.-прав. база Верхов. Ради України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
3. Про деякі питання дотримання розумності строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення: Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17.10.2014 № 11. *Законодавство України: нормат.-прав. база Верхов. Ради України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14>.
4. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 15.12.2017 № 2147-VIII. *Законодавство України: нормат.-прав. база Верхов. Ради України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19>.
5. Навроцька Ю.В. Строки судового розгляду в цивільному процесі України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 13. С. 149–162.
6. *Case of König v. Germany* (Application no. 6232/73) = [Справа «Кьоніг проти Німеччини»]: Judgement European Court of Human Rights, Strasbourg 10 March 1980. HUDOC: *database*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22:%5B%22document%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-57511%22%5D%7D>.
7. *Case of Sürmeli v. Germany* (Application no. 75529/01) = [Справа «Сюрмелі проти Німеччини»]: Judgement European Court of Human Rights, Strasbourg 8 June 2006. HUDOC: *database*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22:%5B%22document%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-75689%22%5D%7D>.
8. *Case of Pretto v. Italy* (Application no. 7984/77) = [Справа «Претто проти Італії»]: Judgement European Court of Human Rights, Strasbourg 8 December 1983. HUDOC: *database*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22:%5B%22document%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-57561%22%5D%7D>.
9. *Case of Obasa v. United Kingdom* (Application no. 50034/99) = [Справа «Обаса проти Сполученого Королівства»]: Judgement European Court of Human Rights, Strasbourg 16 January 2003, final 16/04/2003. HUDOC: *database*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60886>.
10. *Case of Klein v. Germany* (Application no. 33379/96) = [Справа «Кляйн проти Німеччини»]: Judgement European Court of Human Rights, Strasbourg 27 July 2000, final 27/10/2000. HUDOC: *database*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22tabview%22:%5B%22document%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-57511%22%5D%7D>.

int/eng#%22fulltext%22:%22klein%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-59024%22}}.

11. Case of *Guincho v. Portugal* (Application no. 8990/80) = [Справа «Гінчо проти Португалії»]: Judgement European Court of Human Rights, Strasbourg 10 July 1984. HUDOC: *database*. URL:
13. Case of *Bottazzi v. Italy* (Application no. 34884/97) = [Справа «Ботацці проти Італії»]: Judgement European Court of Human Rights, Strasbourg 28 July 1999. HUDOC: *database*. URL: [**В.А. Каплина. Разумные сроки гражданского судопроизводства с учетом требований пункта 1 статьи 6 ЕКПЧ и практики Европейского суда по правам человека. – Статья.**](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22tabview%22:%22document%22,%22itemid%22:%22001-58293%22}}.</div><div data-bbox=)

Аннотация. В статье рассматривается законодательное закрепление принципа разумных сроков в гражданском процессе до и после изменений, внесенных в Гражданский процессуальный кодекс в декабре 2017 года, решения Европейского суда по правам человека, в которых страсбургский Суд сформулировал факторы, которые должны учитываться при решении вопроса, нарушен принцип разумных сроков в конкретном деле или нет. Также сквозь прецедентную практику Европейского суда по правам человека исследуются причины задержек при рассмотрении дел судами и способы их преодоления.

Ключевые слова: принципы гражданского процесса, разумные сроки, Европейский суд по правам человека, Граждански процессуальный кодекс Украины.

V. Kaplina. Reasonable time of civil procedure in the context of demands of p. 1 article 6 of the ECHR and practice of the European Court of Human Rights the practice of the European Court of Human Rights Summary. – Article.

Summary. Article deals with the legislative regulation of the reasonable time in civil procedure of Ukraine before and after changes in civil procedure code in December 2017. The author also considers the decision of the European Court of Human Rights, in which Strasbourg court has formulated factors which are to be taken into account while deciding whether the principle of reasonable terms has been breached. Besides through the practice of the European Court of Human Rights the causes of delays while hearing the cases and the ways of overcoming them are considered.

Key words: principles of civil procedure, reasonable time, European court of human rights, Civil procedure code of Ukraine.

УДК 347.29

Г.В. Котик

аспірант кафедри теорії та історії держави та права
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ДІТЬМИ Й ВИКРАДЕННЮ ДІТЕЙ У НАЦІОНАЛЬНУ ПРАВОВУ СИСТЕМУ

Анотація. У статті досліджується проблематика нормативно-правового забезпечення протидії торгівлі та викраденню дітей в Україні, яка спрямована на реалізацію прийнятих на себе міжнародно-правових зобов'язань, а також окреслення перспективних шляхів його вдосконалення.

Ключові слова: імплементація, торгівля дітьми, викрадення дітей, сексуальна експлуатація.

Торгівля дітьми – будь-який акт або угода, внаслідок яких дитина передається будь-якою особою або будь-якою групою осіб іншій особі чи групі осіб за винагороду або інше відшкодування.

Викрадення дитини – це підвид викрадення людини, тобто протиправна заборона людині вибирати за своєю волею місце перебування або таємне чи відкрите її захоплення.